

BEKİRAĞA BÖLÜĞÜ'NDEN MALTA ADASI'NA UBEYDULLAH EFENDİ'NİN ANILARI

Yrd.Doç.Dr.Serpil SÜRMEİ*

Malta Adası Sürgünleri, Milli Mücadele Tarihimizde önemli ve ilginç olaylardan biri olarak yer almaktadır.

Bu olayın tarihi süreci, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra mütareke hükümlerini uygulamak üzere İstanbul'a gelen İtilâf Devletleri temsilcilerinin Anadolu'yu işgâl plânlarını vakit geçirmeden yürürlüğe koymak istemeleriyle başladı. İşgâlcilerin bunu kolayca yapabilmeleri, ülkede kendilerine engel teşkil edebilecek üst düzey asker ve sivil önemli şahsiyetlerin ortadan kaldırılmasına bağlıydı. Bu plânın baş mimarı olan İngilizler ilk önce işe, Türk savaş suçluları olarak mimlediği komutanlardan başladı ve ilk kara listeyi de savaşta cephe komutanlığı yapmış kişilerden oluşturdu. Fakat daha sonra savaş suçluları kavramını açarak, savaş içinde İngiliz tutsaklarına kötü davrananlar ve Ermeni katliamından sanık olanlar şeklinde genişletti.

Böylece işgâlcilerle birlikte İstanbul Hükümeti ülkede insan avına çıkarırken, hükümet bunu ittihatçı avlamak adına, İngilizler ise işgâllerine haklı gerekçeler göstermek amacıyla yarattıkları her türlü suçlu tipi adına yaptı. Çok geçmeden bu suçlu tipine Mustafa Kemal Paşa ve taraftarları da katılacaklardı.

1919 Ocak ayından itibaren başlayan tutuklamalar Şubat ve Mart aylarında giderek arttı ve bu tutuklamalarda ev sahipliği yapan meşhur Bekirağa Bölüğü¹, mütarekede en meşum rolünü oynadı.

Mayıs 1919'a gelindiğinde Bekirağa Bölüğü'nün en az 250 kadar tutuk-

* Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ İstanbul Üniversitesi merkez binasıyla Süleymaniye Camii arasında kalan hapisane ve tutuklular evi amacıyla kullanılan yapılar.

lusu vardı².

15 Mayıs 1919 İzmir'in Yunanlılar tarafından işgâli Bekirağa Bölüğü'ndeki bu doluluğun Malta'ya boşaltılması işlemi gereğini de beraberinde getirdi. Bu, İstanbul'daki İngiliz yüksek temsilcilerinin kaygısından ileri gelmekteydi. Çünkü İzmir'in işgâliyle birlikte Türk kamuoyunun tepkisi artmış, işgâlcilere protesto telgrafları yağmaya ve onların gözü önünde protesto³ mitingleri yapılmaya başlamıştı.

İngilizler halkın galeyana gelip Bekirağa Bölüğü kapılarına dayanmalarından korktu. Bunun için bir an önce tutuklular Malta'ya gönderilmeliydi. Fakat bir zorluk vardı. Bekirağa Bölüğü'ndeki tutukluların hepsinin birden Malta'ya gönderilmesi mümkün değildi. Bunun için alelacele bir liste hazırlandı.

Amiral Webb tarafından hazırlanan bu liste 59 kişilikti ve onların gözünde en tehlikeli şahıslardan oluşmaktaydı. Ancak Amiral Webb 19 Mayıs'ta listeyi General Milne'ye iletirken bir seçme işine daha girişerek 19 kişinin isimlerinin karşısına birer yıldız işareti koydu. Liste Londra'ya ulaştığında İngiliz Dışişleri görevlilerinden Edmonds yıldızlı ve yıldızsız isim listesine bir göz atarak Süleyman Numan Paşa ve Fethi (Okyar) Bey'in yanısıra "tanınmış panislamist Ubeydullah Efendi'nin" birer yıldız hak edecek kadar önemli olduğu notunu kaydetti⁴.

15 Mayıs'ta İzmir'e Yunanlıların girmesiyle İstanbul'da işgâli protesto mitinglerinin artması ve giderek yoğunlaşan gergin hava İngilizlerin Malta'ya ilk sürgün kafilesini 28 Mayıs 1919'da yola çıkarmasına neden oldu ve Malta'ya sürülenlerin 67'si Bekirağa Bölüğü'nden alındı.

İngiliz Dışişleri Görevlisi Edmonds'un, isminin karşısına yıldız hakedecek önemde bir kişi olduğuna işaret ettiği Ubeydullah Efendi⁵ de

² Bilâl N.Şimşir, Malta Sürgünleri, Bilgi Yayınları, İkinci Basım, Ankara, 1985, s.96.

³ 19-23 Mayıs 1919 tarihleri arasında Fatih, Üsküdar, Kadıköy ve Sultan Ahmet Mitingleri

⁴ Şimşir, Malta Sürgünleri, s.96-98.

⁵ Mehmet Ubeydullah (Hatipoğlu) 10 Ocak 1858'de İzmir'de dünyaya geldi. İzmir'in köklü Hatipoğlu ailesindedir. Medrese öğrenimi gördü. Buradan icazet aldıktan sonra Mekteb-i Tibbiye'ye girdi. İttihat ve Terakki Fırkası'na ilk katılanlar arasında olan Ubeydullah Efendi, II.Abdülhamid döneminde özgürlükçü düşünceleri ve cylemleri nedeniyle tutuklandı. Onüç aylık mahkumiyetle Bekirağa Bölüğü'ne kapatıldı. Mahkumiyetinden önce Paris, ha-

Malta'ya sürülmek üzere Bekirağa Bölüğü'nden alınan 67 kişi arasındaydı.

Onun Bekirağa Bölüğü'nden Malta Adası'na yolculuğunu konu alan anıları burada kendi ağzından aynen aktarılmaya çalışılacaktır.

pisten sonra Amerika'ya giden Ubeydullah Efendi burada iki yıl kaldı. (1893-1895) Amerika'dan sonra hemen İstanbul'a dönmedi. 1896-1898 yılları arasında Liverpool, Paris ve Filibe'de geçirdi.

Yaklaşık altı yıllık bir gurbet hayatından sonra İstanbul'a gelen Ubeydullah Efendi, sakin bir yaşam seçmedi ve Yıldız'ın hisşını büsbütün üzerine çeken siyasi bir gösteriye katıldı.

Bu, İngilizlerin Güney Afrika'da Kap sömürgesinde Boerlere karşı açtığı savaşla ilgiliydi. Ubeydullah Efendi, İngilizlerin Boer savaşında kazandığı zaferden duyulan memnuniyeti bizzat ifade etmek üzere İngiliz Büyükelçiliği'ne giden üç gruptan, ilk grubun başkanı olarak bu girişimi yapmıştı. Ancak İngilizlere duyulan bu sempati girişimi II.Abdülhamid tarafından kısa sürede duyuldu ve Ubeydullah Efendi Taife sürüldü. Beşbuçuk yıl Taif'de kaldıktan sonra 1905'de Mısır'a kaçtı. Meşrutiyetin ilânı sırasında Berlin'de olan Ubeydullah Efendi, dışarda yaşayan diğer sürgünler gibi İstanbul'a döndü ve yeni teşkil edilen Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına 17 Aralık 1908'de Aydın Mebusu seçildi. Üç kez parlamentoda yer alan Ubeydullah Efendi, 14 Mayıs 1914'de İzmir Mebusu olarak doğduğu şehri temsil etti. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasıyla, İslam milletlerine "Cihad" ilân edilip ittifaka çağırılması hükümetin siyaseti icabı olduğundan Ubeydullah Efendi bu yolda görevlendirilerek Afganistan'a gönderildi.

Birinci Dünya Savaşı'nda uğranılan yenilgi üzerine Ubeydullah Efendi gerek savaş içindeki faaliyetleri, gerekse Alman yanlısı olarak tanınması gibi gerekçelerle tutuklandı ve kendisi gibi kader ortaklığı yapan ülkenin önemli şahsiyetleriyle birlikte yenilginin faturasını ödemek üzere Bekirağa Bölüğü'ne kapatıldı. 28 Mayıs 1919'da Bekirağa Bölüğü'nden alınarak Malta'ya sürüldü. Dört buçuk aylık Malta mahkumiyetinden sonra serbest bırakıldı ve İstanbul'a döndü. Ancak işgal tutuklamaları sırasında yeniden mahkum olan Ubeydullah Efendi Malta'ya ikinci kez gönderildi. Malta serüveni 30 Mayıs 1921'de Toronto limanında salıverildiği güne kadar devam etti.

Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye'nin bağımsızlığını savundu. Medeni Kanununun kabulünden sonra Beyoğlu Evlendirme Memuru oldu. Laiklik ilkesinin en ateşli savunucusu olan Ubeydullah Efendi laikliğin "Türk halkını cahil ulema topluluğunun elinden kurtarmaktan başka bir şey olmadığı" görüşünü yaymaya çalıştı. 4. ve 5. dönem TBMM'de mebus olarak görev yaptı.

11 Ağustos 1937'de İstanbul'da ölen Ubeydullah Efendi Mecidiyeköy Asrî Mezarlığı'nda Şair Abdülhak Hamid Tarhan'ın yanına gömüldü. (Biyografisi için bkz. Ahmet Turan Alkan, Sıradışı Bir Jön Türk Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.13-37; Ahmet İhsan Tokgöz, Matbuat Hatıralarım, Yayına Hazırlayan: Alpay Kabacalı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.272, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.20, Renkli Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986, (Ubeydullah Efendi Maddesi).

"Mayıs'ın 28. Salı günüydü; sabahleyin güneş doğarken Bekirağa Bölüğü mevkufininin bulunduğu adalara birtakım Osmanlı zabitleri giriyor, elinde bir liste ile bazı kimseleri isimleriyle çağırıyor ve eğer çağırdığı kimse uyku da ise uyandırıyor, "siz de varsınız, buyrun, hazır olun, gideceksiniz" diyor du. Bu zabitlerin Osmanlı zabiti olduğunu burada zikretmek lazımdır. Çünkü o tarihten takriben bir hafta evvel Bekirağa Bölüğü'nün muhafazasına İngilizlerle Fransızlar da iştirak etmişti. Zabitin ihtarını alanlar, yahud uykusundan uyandırılanlar tarafından irad olunan "nereye" sualine zabıt "Arabyan Hanına" cevabını veriyordu. Kimse bu cevabın manasını ne anlıyor ne de şu tebdil-i mekan veya intikaldeki hikmeti biliyordu. Yalnız o ihtarı emir suretinde telakki ederek kemal-i inkıyâd ile giyinip hazırlanıyor, eşyasını topluyordu. Hemen hemen yarım saat denebilecek bir müddet içinde herkes hazır oldu. Kışla kapısından çıkan kimse dışarıda İngiliz, Fransız karışık birtakım zabıtlere tesadüf ediyordu. Bu zabıtlarin elinde eşhas-ı matlubenin isimlerini havi listeler ve o mahalde üzerleri tente ile örtülmüş yük otomobilleri vardı. Zabıtlar çıkan adamın ismini soruyorlar, orada mevcut bulunan İngiliz askeri neferleri marifetiyle otomobillere koyduruluyorlardı. Zabıtlarin sual ve cevap muameleleri oldukça hakimane idi.

"İşte bu vaz' ve tavır ile orada ve o zamanda bu memlekette sadrazamlık, şeyhülislamlık, etmiş, vükelâlıkta, mebuslukta bulunmuş elhasıl Osmanlı milletinin bir zaman güzidegânı sırasına geçmiş adamlar, bazıları ellerinde, sırtlarında taşıdıkları eşyalarıyla o yük otomobillerine râkib oldular. Arabyan Hanı'na diyerek yola çıkıldı. Her otomobile de ellerinde süngüleri takılmış tüfekleriyle üçer nefer İngiliz askeri bindirilmişti. Herkesin uykudan uyandırılması idama mahkûm olanların darağacına götürüldüğü vakte tesadüf ettiğinden otomobiller hareket edince içlerindeki yolcuların ne düşünmekte olduklarını tahmin müşkül değildir. Lakin otomobillerin içinde oturacak yer olmadığı ve herkes ayakta bulunduğu için hareketin iras ettiği sendelemekten ve birbirine kafa vurmaktan birşey düşünmeye vakit olmadı.

"Daire-i askeriye nin Mercan kapısından çıkılarak Fincancılar yokuşundan aşağı inildi. Sultan Hamamı, Ömer Efendi Mağazası önlerinden bil-mürûr köprüye gelindi. Oradan da geçilerek köprü nün Galata ucuna varınca hemen sağa tahvil-i istikamet edilerek rıhtımdan Galata gümrüğü medhaline kadar gelindikten sonra orada sola dönüldü. Derken Tophane yolu tutuldu. Otomobiller doğru Tophane meydanına girdiler. Denizin kenarına kadar vardılar. Ta iskelenin önünde durdular. Orada yine birtakım İngiliz zabıtlari gelenleri karşıladılar. Tahta bir köprü ile iskeleye vasıl edilmiş olan yandan çarhlı (Vater Viç) isminde bir vapura bindirdiler. Buradaki muamele daire-i

askeriyedeki muameleden biraz daha farklı idi. Bu vapurda Bekirağa Bölüğü'nden gelenlerden başka 5-10 yolcu da görüldü. Bunlar da Kars Cumhuriyeti rüesası olan Kafkasyalılarıymış. 11 kişi idiler. Ve iki üç aydan beri İstanbul'da Arabyan Hanı'nda mahpus imişler. Bir iki saat sonra vapur hareket etti. Sarayburnu'nun iç tarafında bulunan (Prenses Ena) vapuruna yanaştı. Yolcuları kâfeten oraya çıkardı. Orada akşama kadar herkes ayakta güneşte kaldı. Vapurda bulunanların ailelerinden haber alan kadın erkek sandallarla vapura geliyorlar, tesviye ve tedarik ihtiyaçları için imdadlarına yetişmek istiyorlardı.

"Nihayet bir İngiliz yüzbaşısı zuhur etti. Cemaatin içinde İngilizce bilen birisi tercümanlık etti. Herkes açlığından bahsetti. Yüzbaşı gitti. Bir binbaşı geldi. Bu binbaşı: "Herkes atyeb malından ve enfes menalinden kendi yiyeceğini yemelidir. Buna bizim tarafımızdan mezun ve kendi hesabına mecburdur" dedi. Cemaat el çırpıyor, alkışlıyorlar, arz-ı şükran ettiler. Fakat ne suretle mümkün olacağını istifâr eylediler. Binbaşı birdenbire irkildi. Buna cevap veremedi. Biraz düşündükten sonra ayrıldı gitti. Herkes birbirinin yüzüne bakarak biraz gülümsedi. Çünkü açlıktan öksürmeye, aksırmaya derman yoktu. Bir müddet sonra evvelce gelmiş olan yüzbaşı zuhur etti. Yiyecek, içecek tedarikine cemaatin mezun olduğunu ve hariçten bu yolda gelecek imdada müsaade edileceğini tebşir etti. Kamaralarda 12 kişiye yatak verileceğini, para ile kamara yemeğine iştirak edilebileceğini de söyledi.

"Bekirağa Bölüğü'nden otomobillerle vapura naklolunanlar 67 kişi idi. Vapurda bunlara Kafkasyalılarından da 11 kişi inzimam ederek 78'e baliğ oldular⁶. 12 kişiye yatak verildi. Bir 12 kişi kadar da kamarotla yolunu bularak öteye beriye sıkıştı. Bakiyesi güverte üzerinde kaldı. Sabahleyin Bekirağa Bölüğü'nden naklolunurken eşyasını toplamaya çalışanlara bizim zabitler "Efendiler, zahmet çekmeyin, herşeyiniz gelecektir. Arkanızdan tamamiyle biz göndereceğiz. Beyhude zahmet çekmeyin." diyorlardı.

⁶ Bilal N.Şimşir Malta Sürgünleri adlı eserinde, Prenses Ena adlı İngiliz gemisinin 28 Mayıs gecesi 78 sürgün götürdüğünü, 67'sinin Bekirağa Bölüğü'nden alındığını, İngilizlerce dağıtılan 11 kişilik Kars Şurası üyelerinin İngiliz Yüksek Komiserliği'nce değil, askeri makamlarca tutuklanıp sürüldüğünü ifade etmektedir. Amiral Calthorpe'un bu 11 kişiyi Türk makamlarına bildirmedeğini, bu yüzden ilk sürgün kafilesinin bugüne kadar 67 kişi olarak bilineceğini, çeşitli yayımlara da hep 67 kişi olarak geçtiğini ve yanlış olduğunu belirtmektedir (Şimşir, Malta Sürgünleri, s.107).

Bu söz üzerine cemaatin ekseriyet-i azimesi eşyalarını kışlada bırakmışlardı. İkinciye kadar herkes eşyasına muntazırdı. Vapur da akşam saat altıda hareket edecekti. Altıya on kala bir büyük mavna dolusu eşya karşıdan göründü. Herkes bayram ediyordu. Memnuniyetten çıldıracaklardı. Mavna vapura Babıali ile akşam.....kadar kalınca (Prenses Ena) vapuru fekkleğen ikamet ve aram ve Marmara denizine doğru tahrik çarh-ı azimetle kibleye müteveccihen yol almaya kıyam eyledi. Yolcular yük mavnasına doğru ellerindeki mendilleri sallayarak mavnacılarla alafranga bir veda' ettiler.

"Vapur Sarayburnu'nu dolaşınca manzara pek şairane idi. Güneş batıyordu. Ön tarafta Kadıköy, Adalar vapurları kendilerini akıntılara koyuvererek gidecekleri yerlere doğru iniyorlardı. Arkada Üsküdar ve Boğaziçi vapurları akıntıları sökerek çıkıyorlardı. Kadıköy'ü denizin kucağına yaslatmış adalar Marmara'nın sinesinde memeler teşkil etmişti. Vapur halkının göğüsleri içinde yürekler nim faal bir tarzda çarpıyor, yüzlerde hüznün ve serverden hiçbirine delalet edecek bir eser görülüyordu. Dudaklar oynuyordu. Herkes birbirine birşey söylememek için birşeyler söylüyordu.

"Vapurdakilerin o zamanki hali ancak mübhemiyet tabiriyle tarif olunabilir. Denilebilir ki cemaat baht ile mütekellim yahud tekellüm ile mebhut idi. Kulaklar duyar işitmez, gözler bakar görmez, ağız seslenir duyurmaz, dil oynar söylemez idi. Sakin bir cisimde faaliyet-i ruh herkesin gördüğü ve belki çok kere kendi nefsinde müşahede ettiği ahvaldendir. Lakin müteharrik bir cisimde sükün mutlak halinde bir ruh ne kadar garib bir manzara ibraz ediyor! İşte hal böyle idi. Bu hal ne vakte kadar devam etti? Gurubdan sonra ortalık görünmeyecek bir karanlık hasıl oluncaya kadar. İnsan dışını görmeyince içini görmeye başlar. Öyle ya zulmet ve müştakat ve müteradifatı münebbihtir.

"Zulmet bastığı zaman deniz görünmüyordu. Çünkü ay karanlığı idi. Ramazana ancak iki gün kalmıştı. Bütün gece Marmara geçildi. Deniz hiç yürek oynaması göstermedi. Bir sekinet ve vekâr idi. Ale's-sihir Gelibolu önüne geldik. Şehir yorgun, yer uykuda etraf rakid idi. Fakat deniz vapurun yarmasıyla hışıltı yapıyordu. Güneş doğdu. Vapur boğazdan çıktı.

"Bir müddet sonra vapur (Bozca) adayı sağında bırakarak yoluna devam etti. O gün vapurda bir semahat vardı. Kuşluk zamanı yolculara ekmek, peynir, reçel, konserve, et ve kovalarla çay dağıtılar. Bu semahat günde iki defa olmak üzere Malta'ya kadar devam etti. Halkın karnı doydu, yüzü güldü.

"Tam öğle vakti idi. Sakin bir deniz içinde yoluna devam etmekte olan

vapur birdenbire geri döndü. Cenuba doğru gitmekte iken şimale çevrildi. Bu herkesi hayrette bıraktı. Yolcuların kimisini güldürdü, kimisini düşündürdü. Türlü türlü tefsirata yol açtı. Şek ve tereddütler husule getirdi. Memnun olanlar da bulundu. Mahzun olanlar da. Tahkik ve tecessüs neticesinde telsiz ve telgraf vasıtasıyla İstanbul'un verdiği bir emirle vapurun Limni adasındaki Mondros limanına döndüğü anlaşıldı. Fakat niçin? Orası na malûm. İki saat sonra vapur Mondros limanına girmişti. Hariçten vapura birkaç İngiliz zabiti geldi. Onlar da bir haber getirmediler. O gece orada geçirildi. Ertesi Cuma günü öğle zamanı birkaç zabıt geldi. Ellerinde bir esami listesi vardı. Vapurun içindeki yolculardan 12 kişiyi (Prenses Ena) vapurundan aldılar. Dışarı çıkardılar. Bunlar Said ve Abbas Halim Paşalarla, Hacı Adil, Halil, Şükrü, Ali Münif, Midhat Şükrü, Ziya Gökalp, Ağaoğlu Ahmed, Hüseyin Tosun Beyler, Mahmud Kamil Paşa'dan ibaretti. Bunlar niçin buraya çıkarıldılar? Onu yaradan Mevla biliyordu⁷.

"Bunlar Limni'ye çıktıktan iki saat sonra (Prenses Ena) da limandan çıktı. Malta yolunu tuttu. Ta Malta'ya varıncaya kadar şayan-ı kayd vukuat yalnız Limni'den hareket olunan Cuma günü gurubunda hilal-i ramazanın hayli mürtefi' görülmesinden ve bu rû'yet üzerine din ve devlet ve vatan ve milletin husul-ı saadet ve selametine dualar edilmesinden ve birgün sonra da Mataban burnunun tayin-i mevkiinde ihtilaf hasıl olmasından ibaret idi.

"Haziran'ın 2. Pazartesi sabahı (Prenses Ena) Malta limanına girdi. Öğleye kadar yolcular vapurda kaldılar. Öğle vakti vapurdan bir mavnaya nakledildiler. İşte bu vapurdan mavnaya geçmek hususu acayib bir temaşa teşkil ediyordu. İnsanlar birer birer mavnaya geçiyorlar, eşyaları, sandıkları vapurun küpeştesinden vapur tayfaları eliyle mavnanın içine atılıyordu. O parçalar ötekinin berikinin başına, sırtına düştükçe bir gülüşmedir gidiyordu.

"Bu fasıl da bitti. Mavna çarh ile (Salvator) kalesinin iskelesine isal edildi. Bu iskeleden kaleye olan mesafe piyade olarak yarım saatten az değil, ziyade idi. O iskelede yolcuları birtakım İngiliz zabitanıyla bir müfrezeye-

⁷ Bu kişiler Amiral Calthorpe tarafından birinci sınıf tutuklular olarak ayrılan, önce Limni'ye daha sonra da Malta'ya sürülen kişilerdir. Mondros'ta dört ay kaldıktan sora 21 Eylül 1919'da Malta'ya getirileceklerdir. (Şimşir, Malta Sürgünleri, s.107). Ubeydullah Efendi vapurdan 12 kişinin alındığını söylemekle birlikte 11 kişinin ismini veriyor. Kemal Bey'i (Kara Kemal) ya hatırlayamamış, ya da anılarını hikâyesi sırasında ismini söylediğini düşünerek atlamış olması muhtemeldir.

askeriye istikbal etti.

"Salvator kalesinde taştan oymaya benzer beş tane yer odasıyla cenahlarında üç tane büyük koğuş vardı. Sağ cenahtaki büyük koğuşa girildiği zaman iki.... bir sahadan ileriye geçilince koğuşun ileri kısmı medhal kısmı zemininden birkaç basamak merdivenle iki metre irtifaa kaldırılmış ve burada yanbaşındaki büyük koğuşa bir kapı ile iştirak ettirilmiştir. Bundan sonra bir numaralı oda gelir. Bu odada Hüseyin Cahid Bey, İzmir Valisi Rahmi Bey, Canbulad İsmail Bey'le, Bitlis Valisi Cevdet Bey ikamet ediyorlar. Yanbaşındaki iki numaralı odada Kemahlı Sabit Bey, Ahmed Nesimi Bey, Şeyhülislam Hayri Efendi, Doktor Süleyman Numan Paşa, Sahib-i Mollazade İbrahim Bey, Bolu Mebusu Habib Bey bulunuyorlar. Üç numaralı odada Enver Paşa'nın pederi Ahmed Paşa, Muammer Bey, Memduh Bey, Zekeriya Bey, Polis Müdürü Ahmed Bey, Harputlu Gani Bey oturuyorlar. Dört numaralı odada⁸ Salah Cimcoz Bey, Sudi Bey, Saruhan Mebusu Sabri Bey, Bursa Mebusu Rıza Bey ve muahharan getirilen Medine Kumandanı Fahri Paşa⁹ sakindir. Beş numaralı odada Merkez Kumandanı Cevad Bey, Doktor Fazıl Berki Bey, Mümtaz Bey, sabık valilerden Bedri Bey'le Hoca Hasan Fehmi Efendi mukimdir.

"İki tabakalı koğuşun yüksek tabakasında Kafkasyahlılar, zemin tabakasında Osmanlılardan bir haylisi, yanındaki ikinci koğuşta hademe, sol cenahta büyük koğuşta Bekirağa Bölüğü'nden Malta'ya naklolunan askeri ümera ve zabitan bulunmaktadır. Bu oda ve koğuşların önünde oldukça geniş bir avlu vardır. Bu avlu onbeş metre irtifainde duvarlarla muhattır. Avlunun ortasında suyu dışardan konulur bir havuz, odaların önünde yarım metre arzında yeşillik yapmak için yerden dört parmak kaldırılmış toprak çiçeklikler, havuzun başında vaktiyle Alman üserası tarafından yapılmış Hindenburg'un çamurla karışık alçıdan bir heykeli vardır. Bu avluya açılan marü'z-zikr odalardan üç numara ile bir numara birbirine muttasıl olmayıp aralarında bir fasıla vardır ki bu fasıla arkada diğer bir avluya çıkan geçiddir. Ve avlu bu geçidin nihayetinde bir büyük kapı ile ayrılmıştır ki, bu kapı tulu'-ı şems ile açılmak üzere gurub zamanında kapanır. Arkadaki avlu ön-

⁸ Ubeydullah Efendi kendisinin hangi odada kaldığını belirtmemekle birlikte onun Salah Cimcoz ve Sudi Bey'le aynı odada kaldığı bilinmektedir. (Alkan, Sıradışı Bir Jön Türk Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları, s.33).

⁹ Fahri Paşa, 5 Ağustos 1919 Salı günü Salvator kalesine getirilmişti. (Hüseyin Cahid Yalçın, "Malta Adasında Esaret Hatıraları", Yedigün C.IV/100 (6 Şubat 1935), s.9.

dekinin birkaç misli geniştir. Ve burada mutfak, kâseli muslukları havi abdestliklerle hamam ve abdesthaneler vardır.

"Cemaatin buraya vusulü günü memur zabitan isimleri ve şahısları tayin ve muayene ve odalara taksim ile uğraştıklarından yemek meselesini halletmek ertesi gününe talik edildi. Ertesi gün herkese açık olarak nefer tayini tevzii olunacağı mahbusine tebliğ edildi. Bir bakka! dükkânıyla, bir sebze ve meyveci tayin olundu. Muahharan Malta'da diğer karargâhlarda bulunan Osmanlı üserasından onbeş neferden ziyade hademe getirildi. Bu hademeye mahbusinin ücret vermesi lâzımdı. Herkesin parası alınarak haftada kendilerine kendi paralarından ikişer İngiliz lirası verileceği bildirildi. Gün geçtikçe herkes yeni yurdda bir elverişlilik husule getirmeye çalıştı. Vakit geçirmenin yolunu aradı. Fransızca, İngilizce dersleri açıldı. Gündüz açık bulundurulan büyük avluda (Tenis) ve (Hokey) oyunları tertib edildi. Cemaat içinden imam müezzın ayrıldı. Namaz kılınacak yerler tehyie edildi. Hademeden birtakımı açılığa intihab olundu. Yemekler için vakt-i muayyen tahsis olundu. Hapishane idaresi tarafından avuluya taamhane olarak iki büyük çadır kuruldu. Muhafız çavuş ve onbaşılara alışıldı. Velev gayet mahdud ve az çok geç olsun, herkes için ailesiyle ahbabıyla muhabere etmeye müsaade olundu. Yevmi Royter Ajansı'yla (Times), (Tan) ve (Maten) gazeteleri gelmeye başladı. Bu suretle alam-ı mahbusiyet tahfif ve tehvin edildi. Cemaat nasıl vakit geçirdi? Şöyle: Seher vakti güzel sesliler tarafından ezanlar okunur, kable't-tulu'uş-şems cemaatle sabah namazı kılınır. Saat yedide çay ve kahvaltı edilir. Gün ortası öğle yemeği yenir, ikindi çay içilir, saat yedide akşam taamı edilir, vaktinde ezanlar okunarak cemaatle namazlar kılınır, evkat muayenesinde dersler okunur, oyunlar oynanır, gece saat onbirde gazlar söner, uykuya yatılır. Kâh gülmeler, kâh ufak tefek mübaheseler, mücadeleler olur, günler geçer, ömür seyrinden hiç geri kalmaz. Hayatın fusul-i sairesi de böyle değil mi? Ufak tefek tehalüfle bazı tefavütler olabilir. Fakat hülasa-i hayat yiyip, içmek, yatıp kalkmak vesairedir? Fakat ne olursa olsun, herhalde Malta'da mazlumen mahbus bulunmak Damad Ferid Paşa tarzında sadrazam olmaktan daha tatlıdır."¹⁰

Yenigün gazetesinin talebi üzerine hikayesi ve yayını gerçekleşen bu anılar Ubeydullah Efendi'nin ilk Malta sürgününü içermektedir.

¹⁰Yenigün, 12 Teşrin-i evvel 1335/Ekim 1919, No:205.

Hüseyin Cahit Yalçın, Malta Adası'nda Esaret Hatıraları adıyla Yedigün dergisinde yayınlanan anılarında, Ubeydullah Efendi'nin bu ilk Malta serüveninde serbest bırakılışıyla ilgili olarak, içlerinden birinin hiç beklenilmeyen kurtuluşunun herkesi çok sevindirdiği ve şerefine kalede bir şenlik düzenlendiği şeklinde yer vermektedir.

Ubeydullah Efendi'nin Malta'dan kurtuluşu şerefine oda arkadaşı Süleyman Sudi Bey tarafından kale bahçesinde bir çay ziyafeti hazırlanmış, ziyafetten önce spor eğlenceleri düzenlenmiştir. Birinci gelenin bir düzine yumurtayla ödüllendirildiği koşu yarışması ile, kaşık içinde yumurtayla koşu ve ip çekme yarışmaları yapılmış, bu eğlencelerden sonra çay ziyafetine geçilmiştir.

Ubeydullah Efendi'ye ilk veda nutkunu da Hüseyin Cahit Bey söylemiştir.

İstanbul'a gönderildikten sonra Malta'ya sürülmenin anlamını çok iyi bilmesine rağmen, İngiliz işgal kuvvetlerinin hoşuna gitmeyecek hareketlerde bulunmaktan çekinmeyen Ubeydullah Efendi, İstanbul'un işgalinden sonra yapılan tutuklamalarda tekrar tutuklanarak Malta'ya sürülmüştür.

Ahmet Emin Yalman, Ubeydullah Efendi'nin "...hepimize bir cehennem gibi görünen bu adaya kendi ayağı ile ikinci defa gelmek gibi bir garabet..."¹¹ gösterdiğini ifade ederken, Hüseyin Cahit Bey de, anılarında bu olaya şöyle yer vermiştir:

"O zaman bizim mahbes değişmişti. Polverışta kışlasında oturuyorduk. Yeni gelenlerin hepsine acıyorduk. Fakat Ubeydullah Efendi'yi gülererek karşıladık. Hatta alay bile ettik:

"-Oh olsun sana! İnsan bir kere Malta'dan kurtulur da tekrar buraya gelmek yolunu bulur mu? dedik.

"Fakat o memnundu. Burada birçok dosta kavuşuyordu ve macera hayatına karışıyordu. Ubeydullah Efendi bu hayattan o kadar memnundu ki, Milli Mücadele'nin galibiyeti sayesinde Malta'dan kurtulmak nasib olduğu zaman içinde adeta bir esef duydu:

¹¹Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz, I, (1888-1922), Yay.Haz.Erol Sadi Erdinç, 2.Baskı, Pera Turizm ve Ticaret A.S., İstanbul, 1997, s.559.

"Şurada alışmış oturuyorduk, şimdi nereye gitmeli? diye içini çekiyordu."¹²

Dünyayı macera yaşanacak bir yer olarak gören ve bunu bir yaşam tarzı olarak benimseyen Ubeydullah Efendi'nin Malta Adası'na ait tasvirleri onunla aynı ortak kader ve yaşamı paylaşmış kişilerin anılarına çeşitli anekdotlarla yansımıştır.

Onun hatıra değer özellikleri, zekası, mücadeleci ve özgürlükçü ruhu, dostluk ve fedakârlık anlayışı ve mizahî yönü olmuş, kısaca bu renkli kişiliği Ubeydullah Efendi'in Malta Adası Sürgünleri içinde en sevilen simalardan biri olarak yer almasını ve anılmasını sağlamıştır.

¹²Yalçın, "Malta Adasında Esaret Hatıraları", Yedigün, C.IV/102 (20 Subat 1935), s.8.

ÖZET

1858-1937 yılları arasında yaşayan Mehmet Ubeydullah Efendi ilginç ve renkli kişiliğiyle yaşadığı dönemin tarihi olayları içinde yer almış önemli simalardan biridir.

Ubeydullah Efendi'nin Bekirağa Bölüğü'nden Malta Adası'na anıları Milli Mücadele Tarihimizin en ilgi çeken olaylarından birini teşkil eden Malta Sürgünleri konusuna açıklık getirmektedir.

Onun Malta yolculuğunda ve sürgünde aynı ortak kader ve yaşamı paylaştığı kişilerle yaşadığı zorluklar, sıkıntılar ve beklentiler günümüze tarihi bir tanığın kendi ağzından tüm canlılığıyla yansımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ubeydullah Efendi, Milli Mücadele, Malta Sürgünü

ABSTRACT

Mehmet Ubeydullah Efendi, who lived between in the years of 1858 and 1937, and took the place in the historical events in the period he lived with his interesting and colorful personality, is one of the striking, important personages.

Ubeydullah Efendi's Malta memories from Bekirağa Squadron to Malta Island has brought a clearness to the subject of Malta exiles forming one of the most interesting events of our National Struggle History.

The difficultios troubles and expectations he experienced with the people whom he shared the same commonfate during Malta journey and exile have been reflected to our present day from a historic-witness own mouth with its all liveliness.

Key Words: Ubeydullah Efendi, National Struggle, Malta exile